

РЕЦЕНЗІЇ

УДК: 049.32+ 81'373.7

Олена Кульбабська
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри сучасної української мови
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна)
e-mail: olena.k@i.ua
ORCID: 0000-0002-1858-9269

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ РЕСУРСИ МОВОСТИЛЮ БОГДАНА ЛЕПКОГО (РЕЦ. НА СЛОВНИК: ФРАЗЕОЛОГІЗМИ У ТВОРАХ БОГДАНА ЛЕПКОГО / ГОЛ. РЕД. ПАНЦЬО С. Є. – ТЕРНОПІЛЬ : ДЖУРА, 2018. – 432 С.)

Проблеми лексикографії завжди належали до центральних у лінгвістиці, оскільки кожен словник «був і залишається не лише вмістилищем різнопланової упорядкованої мовної інформації, а й імпульсом формулювання нових проблем, стимулом до наступних наукових пошуків» (П. Гриценко).

У цьому аспекті поява праць, у яких здійснено спроби наукового аналізу генези та специфіки індивідуально-авторського фразеовживання окремого письменника, є помітним явищем в україністиці. Словники авторської фразеології розкривають особливості буття мови як феномену української культури, оскільки «Фразеологізми є специфічними мовними формулами, картинками світу із закодованою інформацією про минуле наших предків, їхній спосіб сприйняття світу та оцінки всього сущого; вони акумулюють культурні потенції народу, тільки йому притаманним способом маніфестують дух і неповторність ментальності нації» (В. Ужченко).

Основні тенденції осмислення складного періоду історії нашої держави репрезентує велика й різножанрова творчість **Богдана Лепкого** (04.11.1872–21.07.1941), в особі якого, за Н. Білик, «перед нами постає українець цілком новітнього типу – справжній патріот-соборник, що мав перед собою виразний ідеал розбудування української культури й піднесення української національної свідомості». Мовна палітра поета, прозаїка, драматурга, перекладача, публіциста, критика, історика літератури, редактора, професора Ягеллонського університету в Кракові, педагога, видатного громадсько-культурного діяча кінця XIX – початку XX століття вражає активністю вживання та багатством емоційно-оцінних смислових навантажень фразеологізмів.

Стійкі сполучення слів (фразеологізми, фраземи) – складники ідіостилю, репрезентанти мовної картини світу Богдана Лепкого, подвижника національно-державного відродження України. Майстерність письменника полягає передусім у вмінні підпорядкувати розмаїття фраземних засобів української мови авторському задуму: влучно, емоційно та образно схарактеризувати зовнішність, психічний стан, вдачу, дії та вчинки персонажів; повчати й застерігати, висміювати і жартувати тощо. У цьому переконує нове ґрунтовне видання науковців Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «*Фразеологізми у творах Богдана Лепкого*», здійснене під керівництвом професора Стефанії Єлисеївни Панцьо. Рецензована лексикографічна праця є, без сумніву, науковим набутком в історії українського словникарства, оскільки вможливає розуміння особливостей доби, що її репрезентує мова талановитого письменника-естета, чию творчу колиску колисали «вітер рідного Поділля» і «звук підгірської трембіти».

У «Передмові» укладачі лексикографічної праці, яку присвячено 145-річчю від дня народження митця слова доби українського національного відродження XX століття, – професори С. Є. Панцьо та Т. П. Вільчинська, доценти І. М. Бабій, Н. І. Лісняк, Н. О. Свистун, Т. М. Миколенко, Н. Д. Парасін, канд. філол. наук Наливайко М. Я. – зазначають, що *об'єктом* пропонованого словника стали фразеологізми, наскрізно вибрані з художніх (прозових і поетичних) творів та публіцистики Богдана Лепкого, а *метою* – опис їхнього значення в мовознавчій парадигмі письменника та встановлення семантико-граматичної специфіки функціонування у його творах.

У другому виданні словника, підготовленому для науковців, викладачів, аспірантів і студентів, для всіх, кого цікавить мова й культура рідного краю, охоплено всю творчість Б. С. Лепкого, який

«масштабом творчого ужитку поступався лише своєму вчителю І. Франку» (Ф. Погребенник). А це дванадцять одно- й двотомних видань творів письменника, опублікованих упродовж 1990–2007 рр., загальним обсягом 5105 сторінок.

Надійшла джерельна база та шість академічних словників фразеологізмів української мови, що їх колектив укладачів залучив для тлумачення дібраного за допомогою наскрізного виписування фактичного матеріалу – 3000 тис. фразеологічних одиниць та їхніх варіантів, – уможлиблюють наукові студії щодо встановлення особливостей фраземовживання у творчості Богдана Лепкого, зокрема загальнонародних тенденцій, позначених етнопсихологічними особливостями (здебільшого в прозових текстах), а також індивідуальних рис, у яких відбито вузьколокальні, регіональні ознаки та особливості авторського перетворення фразем (зазвичай у поетичному мовленні під впливом ритмізації віршового тексту). Найпоширенішими прийомами трансформації фразеологізмів у текстах Лепкого є: субституція в компонентному складі; розширення компонентного складу; контамінація структури фраземи. За допомогою таких перетворень письменник досягає оновлення фразеологізму, посилює виразність, конкретизує висловлювання, індивідуалізує мовлення та характерні риси персонажів. Уважаємо, що індивідуально-авторські новотвори можуть доповнити словникові статті «Словника фразеологізмів української мови» (К., 2008) та розширити перелік їх варіантів.

Вишуканість образотворення, багатство авторського слова, глибина та оригінальність Лепкової думки, уяскравлена фразеологізмами, вражає актуальністю для сьогодення. Наприклад, наведемо зразки словникових статей:

АРМІЯ

на лицарській честі сила армії стоїть

Потрібно бути чесним, справедливим, щоб перемогти.

На лицарській честі сила армії стоїть, а ми вождів своїх ворогам у руки давали, щоб власні голови спасти, і яка тут тобі честь? (Полтава, с. 181).

ЛАД

знати світові лад

Розумітися на чомусь; знати точно, достеменно.

А хіба ж нам не все одно, хто над нами панує. Хлопові одна біда – говорять, бо дурні. Та ми, козацькі люди, **знати світові лад** (Батурин, с. 495).

ЛЮБИТИ

любити ближнього, як самого себе

Дуже любити, цінувати, поважати.

Основа Христової віри: «**люби ближнього як самого себе**» стала нині абсурдом. Треба багато праці, щоб цим ідеальним словам привернути їх реальне значіння (Вовки і вівці, с. 190).

МАТИ

раз мати родила, раз треба вмирати

Уживається для вираження відчайдушності, остаточного вирішення.

Раз мати родила, раз треба вмиратъ. Коли б лиш чесно, щоб без сорому предстати на страшному суді (Батурин, с. 349).

МИЛУВАННЯ

на милування нема силування

Про неможливість схилити когось до якихось дій.

Хай зрозуміють вже раз, що треба пошанувати волю одиниць і народів, що **на милування нема силування**, що краще мати доброго сусіда, як злого хлопа-раба, і що рабом український народ ніколи не стане (Голос до всіх, с. 227).

МИР

не от миру сего (не від миру сього)

Не такий, як усі; особливий, незвичайний, дивний і т. ін. (ФСУМ, с. 488).

Щира розмова – найкращий лік на смуток, на смуток **не от миру сего** (Над морем, с. 453).

МІСЦЕ

зриватися з місця

Раптово залишати місце перебування, кидати якусь роботу тощо.

Це лиш пани при першій тривозі **зриваються з місця**, як наполохана птиця, а селянин кріпко тримається землі (Полтава, с. 248).

НАГАЙ

жене нагай чужого пастуха

Підкорятися чужинцям.

Треба було раз підняти клич самостійної держави, без котрого народ дорешти пропаде, переміниться у велике стадо невільників-рабів, що з острахом звірячим послухно йдуть туди, куди їх **жене нагай чужого пастуха** (Батурин, с. 299).

Навіть за наведеними мінімальними контекстами стає очевидним, що загальнонародна й оказіональна варіантність фразеологічних одиниць у мові творів Б. Лепкого істотно поглиблює розмовний колорит тексту, засвідчує вільне застосування усталеного фраземного корпусу української мови та створення трансформованих фразеологічних одиниць, презентує мовне чуття стилістичних відтінків і майстерність письменника в доборі мовних засобів. Отже, фразеологізм важливо розглядати не тільки як мовний знак вторинної номінації, але і як релевантний елемент художнього або публіцистичного текстів Богдана Лепкого.

У рецензованій праці звертає на себе увагу сумлінність опрацювання, спосіб наведення емпіричного матеріалу, чіткість структури словникової статті, чітке поліграфічне виконання. Зокрема, словникова стаття структурована такими компонентами: 1) заголовний компонент (опорне слово, надруковане великими напівжирними літерами) у вихідній (початковій) формі: для іменника – називний відмінок, однина; для прикметника й дієприкметника – називний відмінок, чоловічий рід, однина; для дієслова – інфінітив (див. наведені вище приклади); 2) реєстровий фразеологізм із його варіантами (малі напівжирні літери); 3) тлумачення сталого сполучення слів (шриффт – курсив); 4) цитати-ілюстрації; 6) паспортизація фразеологізму із зазначенням назви твору та сторінки, на якій виявлено фразему.

Оскільки укладачі опиралися на широке розуміння фразеології, то Словник охоплює українську ідіоматику, пареміологію, інтертекстуальні одиниці, усталені порівняння, традиційні побажання, клятви, прокльони тощо, ужиті в різножанрових творах письменника. Отож репертуар фразеологізмів як ідіостильових домінант видатного галичанина стануть у пригоді як у навчальному процесі під час викладання нормативних курсів «Сучасна українська мова. Фразеологія. Лексикографія. Синтаксис», а також вибіркового – «Українська ідіостилістика», «Лінгвістичний аналіз тексту», «Основи мовленнєвої діяльності», «Етнолінгвістика», «Комунікативна лінгвістика» тощо, а також у справі популяризації творчості Богдана Лепкого через лексикографічне джерело.

Заслуговує поцінування, що українське авторське словникарство збагатилося новою, самобутньою лексикографічною працею, авторам якої 2019 року вручено Всеукраїнську літературно-мистецьку премію імені братів Лепких. Укладачі своєю працею начебто уяскравили пророчі слова письменника: «Нарікання на важку долю, на те, що другі кривдять, це не є лік, лиш отруя. Відродження нації мусить початися з духу». Українського. І без зволікань.

FRAZEOLOGICAL RESOURCES IN BOGDAN LEPKYI'S INDIVIDUAL STYLE
(Book's review : Frazeeology in Bogdan Lepkyi's works. Dictionary. Editor-in-chief
S. Ye. Pantsio. – Ternopil : Dzhura, 2018. – 432 p. (in Ukraine)).

УДК: 811.161.2.276.1"18"

Олена Кульбабська
доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри сучасної української мови
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(Чернівці, Україна)
e-mail: olena.k@i.ua
ORCID: 0000-0002-1858-9269

ЛІНГВОКУЛЬТУРНИЙ ТИПАЖ ЯК ПЕРСОНІФІКОВАНИЙ ХУДОЖНІЙ КОНЦЕПТ
(РЕЦ. НА МОНОГРАФІЮ: СУКАЛЕНКО Т. М. ЛІНГВОКУЛЬТУРНІ ТИПАЖІ
В УКРАЇНСЬКІЙ ХУДОЖНІЙ ЛІТЕРАТУРІ ХІХ СТ. : МОНОГРАФІЯ / НАУК. РЕД. :
В. М. БРІЦІН. КИЇВ : ВИД-ЧИЙ ДІМ ДМИТРА БУРАГО, 2018. 676 С.)

Сучасні мовознавчі дослідження тяжіють до міжпарадигмальності й міждисциплінарності, а отже, дають змогу встановити сутність об'єкта вивчення в новій площині. У цьому аспекті *актуальним* є студіювання *літературних типажів*, що донедавна були сферою зацікавлень дослідників найрізноманітніших галузей знань – соціології, етнографії, філософії, історії, культурології, літературознавства, а нині до їхньої парадигми долучилася й лінгвістика, що вможливило розгляд предстваленого в тому чи тому літературному творі типу як мовної особистості. Зокрема, моделюванню та комплексному аналізу лінгвокультурних типажів українського художнього дискурсу ХІХ ст. присвятила нову монографію Тетяна Сукаленко.